

Морозова О. І.

(Харківський нац. ун-т імені В. Н. Каразіна)

КОГНІТИВНІ МОДЕЛІ СИТУАЦІЇ В ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЯХ

Стійкий інтерес до ситуаційних детермінант людської діяльності притаманний низці гуманітарних наук – антропології, соціології, психології, економіці, філософії, теології, юриспруденції, лінгвістиці тощо. Кількість присвячених цій проблематиці наукових праць сьогодні обчислюється тисячами. Зацікавленість дослідників ситуацією стала особливо відчутною в останній третині ХХ ст. Це пов'язано з докорінними змінами у розумінні процесу пізнання, зокрема, поширенням серед науковців думки, що вивчення об'єкта, штучно вилученого із простору його побутування, не спроможне надати адекватне знання про його природу, оскільки для цього необхідне і знання про екзистенційне поле (середовище, оточення, фон, терен), з якого виокремлюється об'єкт. Диференціація понять об'єкта і середовища є основою таких опозицій, як «фон :: фігура» (гештальтпсихологія), «референтна ситуація :: комунікативна ситуація» (комунікативна лінгвістика), «концепт :: домен» (когнітивна семантика), «база :: профіль» (когнітивна граматики) тощо. У випадку, коли об'єктом є соціальна подія (у тому числі й мовленнєва), середовище прийнято називати у гуманітарних науках ситуацією [Argyle et al. 1981; Brown, Fraser 1979; Halliday 1978; Hymes 1972; Magnusson 1981].

До лінгвістичних студій поняття ситуації увійшло разом із поняттям дискурсу, одним із найпоширеніших мовознавчих трактувань якого є «мовлення, занурене у життя» [Арутюнова 1990, с. 137], тобто мовлення у контексті життєвої ситуації. Протягом своєї порівняно недовгої, але багатой на зміни історії вкорінення на лінгвістичному ґрунті поняття ситуації, подібно до інших ключових понять сучасного мовознавства (мови, значення, дискурсу, суб'єкта тощо), виявило здатність до міжпарадигмальної «міграції». Метою статті є систематизація підходів до визначення змісту мовознавчого терміна «ситуація» та моделювання ситуації навмисного введення в оману на теоретичному підмур'ї когнітивної лінгвістики.

У своїх повсякденних значеннях слова *ситуація* (*situation*) та *контекст* (*context*) є синонімами, що вживаються на позначення сукупності обставин, оточення, середовища побутування об'єкта, дещо відрізняючись одне від одного стильовим забарвленням: останнє слово є формальнішим за перше. Як одиниці терміносистеми лінгвістики «ситуація» та «контекст» збігаються за змістом, але при цьому рідко вживаються взаємозамінно, оскільки слугують індикаторами істотних розбіжностей у розумінні природи оточення, в якому функціональні мовні знаки. Т. А. ван Дейк відносить їх до числа

фундаментальних наукових понять, з'ясування змісту яких потребує комплексних теорій, а інколи й цілих дисциплін [Dijk 2008, с. 4].

Ознакою структуралістського стилю мислення є застосування терміну «контекст» на позначення «фрагмента тексту, що містить обрану для аналізу одиницю та є необхідним та достатнім для визначення значення цієї одиниці, що є несуперечливим стосовно загального змісту цього тексту» [Торсуева 1990, с. 238]. За такого підходу функція розуміється як «детермінована відповідність одиниць однієї множини одиницям іншої множини» [Слюсарева 1990, с. 564].

Широке розуміння контексту як «передумови комунікації» [Торсуева 1990, с. 238] притаманне функціональній лінгвістиці, що тлумачить функцію як «роль (застосування, призначення) мови у людському суспільстві» [Слюсарева 1990, с. 564]. В обох відгалуженнях функціональної лінгвістики – комунікативному і когнітивному – на позначення контексту у широкому сенсі застосовується й альтернативний термін «ситуація».

Наявні на сьогодні численні визначення ситуації можна поєднати у дві групи залежно від розуміння природи останньої, тобто за онтологічним критерієм: як сукупності об'єктивних обставин, що детермінують перебіг соціальної діяльності, існуючи незалежно від людського сприйняття, або як відбиття цих обставин у свідомості індивіда.

Б. Малиновський, один із перших дослідників ситуації, є представником «об'єктивістського» підходу до її тлумачення: він визначає ситуацію як реальність навколишнього середовища, тобто як щось сприймане людиною сенсорно, без опосередкування розумом [Malinowsky 1935, с. 37]. Таке розуміння ситуації притаманне прагматичному функціоналізму, що розглядає мову як інструмент, який використовується людиною в її соціальній діяльності. Прихильники цього погляду на природу мови вважають, що ситуацію можна описати без посередництва абстракцій. Очевидно, що у цьому разі будь-яка спроба надати ситуації вичерпної характеристики є утопічною: за думкою сучасного дискурсолога Г. Кука, прагнення взяти до уваги все розмаїття ситуативних параметрів дорівнює намаганням «описати нескінченність» [Cook 1990, с. 1].

Дж. Р. Ферс, послідовник Б. Малиновського, тлумачить ситуацію як ментальний конструкт, відносячи її до царини людської свідомості [Firth 1957, с. 97]. У своєму аналізі ситуації він оперує абстракціями, утвореними в результаті ментальної обробки людиною її досвіду (сенсорного, інтенційного або розумового). Із таких позицій надає визначення ситуації авторитетний фахівець у галузі аналізу дискурсу Т. А. ван Дейк, який вкладає у цей термін такий зміст: «відбиття свідомістю людини сукупності об'єктів, ознак чи подій, про які вона говорить або думає, за якими вона спостерігає та в яких бере участь» [Dijk 1997, с. 189]. У такий спосіб поняття ситуації трактується й у когнітивно-комунікативній парадигмі мовознавства, де воно «служить опису системи координат у поточній дискурсивній діяльності» [Кубрякова 2009, с. 6].

Із тлумачення ситуації як абстракції логічним чином випливає можливість її моделювання, яке починається там, де йдеться про організацію й, особливо, про подання знань про світ [Беляевская 2008, с. 99]. На те, що лінгвіст, застосовуючи поняття ситуації, має справу з моделлю, вказує, по-перше, той факт, що не всі ознаки ситуації дійсності є релевантними для комунікантів. Відтак, визначення ситуації завжди передбачає відбір ознак, число яких є кінцевим. По-друге, ситуація спілкування є не довільною, а зв'язною множиною ознак. Ці властивості ситуації відповідають визначенню моделі як схематизованого конструкту, що «заміщає» більш складний або важко сприйманий об'єкт [там само, с. 100].

Т. А. ван Дейк зауважує, що попри значний обсяг наукової літератури з проблеми моделювання ситуацій, немає єдиної теорії, що пояснювала б їх внутрішню будову [Dijk 1997, с. 191]. Численні моделі ситуації можна поділити на статичні й динамічні. Статичні моделі ситуації зазнали найбільш інтенсивної розробки на початку останньої третини XX ст. Саме тоді з'явилися структурні моделі ситуації [Argyle et al. 1981, с. 11-17; Brown, Fraser 1979, с. 35-36; Halliday 1978, с. 65, 117-120; Hymes 1972, с. 60-65; Parret 1980, с. 94-98], на які й сьогодні продовжують посилалися науковці. Динамічні моделі ситуації, на відміну від статичних, репрезентують події, нібито вони розгортаються в часі і просторі, де одна сцена йде за іншою. Різновидами динамічних моделей ситуації є сценарій та скрипт [Schank, Abelson 1977, с. 63], сценарний фрейм [Минский 1979, с. 81], динамічна когнітивна структура [Иванова, Артемова 2005, с. 46] тощо.

Особливості побудови лінгвістичних моделей ситуації розглянемо на прикладі ситуації неправди, яку в найзагальнішому вигляді можна визначити як сукупність умов продукування й інтерпретації висловлення, що містить хибну пропозицію і промовляється з метою введення адресата в оману. Процес інтерпретації змісту неправдивого висловлення суб'єктом рефлексії відбувається в умовах «три безлічі різнорідних і різноспрямованих чинників,» у «відкритому полі, де немає ані раз і назавжди визначених дій, ані повністю передбачуваних ефектів, що впливають із цих дій» [Гаспаров 1996, с. 12]. Відношення форми неправдивого висловлення до інформації, що це висловлення приховує, не є знаковим, конвенційним, адже знання про те, що повідомлювана адресантом інформація є хибною, а сам він – нещирим, не закодована у складному мовному знаку, а виводиться індивідом інтерпретативно. Це є підставою для визначення смислу неправдивого висловлення як семіоімплікаційного (термін М. В. Нікітіна [Никитин 1988, с. 18]), тобто такого знання, що інтерпретатор отримує вивідним шляхом, але базою дедуктивних процесів тут є мовлення.

Моделювання ситуації конструювання семіоімплікаційного смислу неправдивого висловлення/висловлень можна здійснити у різний спосіб. Так, можна зосередитися на одному неправдивому висловленні або охопити їх послідовність у межах однієї ситуації; проаналізувати ситуацію у статичній або динамічній. Конфігураційна (статична) модель ситуації, зорганізованої одним неправдивим висловленням, служить меті систематизації різноманітної інформації, на підставі якої суб'єкт рефлексії визначає певне висловлення як неправдиве. Фазова (динамічна) модель такої ситуації [Морозова 2007] надає можливість розкрити особливості її внутрішнього розвитку шляхом з'ясування характеру когнітивних процесів, що передують промовлянню неправдивого висловлення, супроводжують його реалізацію та слідує за його продукуванням. Ризомне моделювання [Морозова 2008] застосовується при виявленні динаміки розвитку множинних дискурсивних реалізацій неправди. Конфігураційна, фазова та ризомна моделі ситуації неправди взаємно доповнюють одна одну, надаючи різнобічне знання про неправду в її дискурсивній іпостасі, але безперечним є той факт, що саме перша з них – статична модель одиничного неправдивого висловлення – є вихідною точкою цього досить складного процесу моделювання, відтак, зупинимося на ній докладніше.

З когнітивних позицій комунікація може бути витлумачена як узгодження поглядів комунікантів на світ шляхом обміну вербальними повідомленнями. Образно кажучи, це створення “об’єктива”, крізь який комуніканти разом дивляться на світ [Langacker 1988, с. 145]. Те, що опиняється у фокусі їхньої уваги, є референтною ситуацією, а те, що перебуває за межами “об’єктива” – комунікативною. Терміни, що ними послуговуються науковці, які проводять таке розмежування, демонструють значне розмаїття. Так, О. О. Леонтьєв виділяє ситуацію спілкування й ситуацію-тему [Леонтьєв 2003, с. 162]. В. Г. Гак виокремлює мовленнєву і предметну ситуації [Гак 1981, с. 8], Г. І. Богін розмежовує ситуації комунікації і розумової діяльності [Богін 1997, с. 146-147] тощо. На позначення ситуації, в якій відбувається спілкування, ми вживаємо термін *«комунікативна ситуація»*, а до ситуації, що є предметом розмови, застосовуємо термін *«референтна ситуація»*. Референтна ситуація представлена у висловленні експліцитно, а комунікативна ситуація – імпліцитно, виявляючись у відборі мовних засобів і впливаючи на нього.

Оскільки сама комунікація також є феноменом дійсності, то “об’єктив” може бути наведений і на той чи інший аспект комунікативної взаємодії, що є особливим різновидом фокусування уваги комунікантів [Langacker 1988, с. 144]. Це є підставою для розмежування таких різновидів референтної

ситуації, як *предметна* та *метакомунікативна*. Останній різновид референтної ситуації є важливим джерелом відомостей щодо особливостей перебігу комунікативної взаємодії, тоді як перший різновид референтної ситуації несе відповідну інформацію у значно меншому обсязі. Зокрема, те, що опиняється у фокусі уваги продуцента неправдивого висловлення є непрямою вказівкою на його когнітивний та емоційний стани, мотиви, цілі тощо.

Комунікативна ситуація визначається, насамперед, тим, що мовець (Я) та слухач (ТИ), які перебувають в певному місці (ТУТ) та часі (ЗАРАЗ), пов'язані комунікативними відношеннями, тобто обмінюються повідомленнями. Сукупність цих елементів комунікації – мовленнєвої події (висловлювання), мовця, слухача та безпосередніх обставин їх взаємодії (місця та часу) – у когнітивній лінгвістиці позначається терміном «*грунт*» (ground) [Langacker 2001, с. 145], а процес співвіднесення змісту мовної одиниці з чотирма ключовими координатами комунікативної ситуації (Я – ТИ – ТУТ – ЗАРАЗ), що його здійснює інтерпретатор, – «*грунтуванням*» (grounding) [Brisard 2002, с. xi]. Очевидно, що за своїм змістом термін «*грунт*» є еквівалентом терміна «*комунікативна ситуація*», але при цьому несе на собі відбиток «когнітивної ідеології». Своєю чергою, «*грунтування*» – це традиційна «*предикативність*» у розширеному тлумаченні, адже лінгвісти когнітивного спрямування вважають, що здібність «*грунтуватися*» притаманна не тільки предикативним одиницям, але й словосполученням та словам.

Комунікативна ситуація неправди в її основних рисах нічим не відрізняється від нормативної комунікативної ситуації, за виключенням того, що вербальне повідомлення містить принаймні одну хибну пропозицію. Специфіку комунікативної взаємодії учасників ситуації неправди зумовлюють різноманітні аспекти їхнього буття, відповідно до яких у комунікативній ситуації розглядуваного типу можна виокремити декілька складників. Відповідно до особистісно зумовлених характеристик головних учасників ситуації неправди – МОВЦЯ та СЛУХАЧА – виділяємо такі складники ситуації неправди, як телеологічний, когнітивний та соціокультурний.

Телеологічний складник, що включає мотиви, інтенції та цілі учасників ситуації, є визначальним компонентом ситуації неправди. Водночас, він є і найскладнішим, оскільки мета суб'єкта неправди не є елементарною, а становить собою нашарування низки інтенцій. Інтенція тлумачиться тут як «*бажання, для реалізації якого здійснюються певні дії*» [Почепцов 1986, с. 74]. Серед інтенцій суб'єкта неправди виокремлюються актомовленнєві та постакутомовленнєві [там само, с. 83-88].

Акутомовленнєва інтенція суб'єкта неправди – це багат шарова сутність. Перш за все, намір суб'єкта мовлення приховати свою інтенцію ввести співрозмовника в оману сам по собі є інтенцією, що визначається як

кінцева актомовленнєва інтенція латентного типу [там само, с. 84]. Без інтенції мовця приховати свої істинні думки та наміри неправда втрачає свою суть. Кінцева актомовленнєва інтенція суб'єкта неправди може бути реалізована за умови реалізації його інтенції ввести співрозмовника в оману щодо певного стану речей (умова істинності). Для цього повинна бути реалізована його інтенція ввести співрозмовника в оману стосовно своїх знань/думок/почуттів (умова щирості). Це, у свою чергу, вимагає, щоб була реалізована його інтенція завоювати довіру співрозмовника (умова довіри).

Постактомовленнєві інтенції мовця, який вдається до неправди, чи його позамовленнєві цілі, визначаємо як «передбачення у свідомості результату, на досягнення якого спрямовані дії» [Философский словарь 1991, с. 512]. Подібно до актомовленнєвих інтенцій суб'єкта неправди, його постактомовленнєві інтенції не маніфестуються, але нерідко саме вони зумовлюють те або інше трактування ситуації.

Постактомовленнєвою інтенцією суб'єкта неправди, може бути: задоволення особистих потреб (егоцентричні цілі): отримання, збереження чи збільшення матеріальних (їжа, гроші, майно) чи символічних (влада, посада, нагорода) цінностей, уникнення неприємного (когнітивного дисонансу, покарання), шкідливого чи небезпечного і т.ін.; задоволення соціальних потреб (реляційні цілі): ініціація, підтримка, розвиток чи припинення міжособистісних стосунків, уникнення конфлікту, підтримка або переспрямування соціальної взаємодії, захист іншої людини від прикростей чи небезпеки, підтвердження сподівань, що стосуються рольових взаємовідносин і т.ін.; задоволення потреби в позитивному «суспільному обличчі» (цілі позитивної самопрезентації): уникнення сорому чи ніяковості, створення сприятливого враження, задоволення чи захист самолюбства, підвищення соціальної прийнятності й т.ін. Такий розподіл є умовним, оскільки неправда, власне кажучи, завжди переслідує егоїстичні цілі, навіть якщо вона спрямована на збереження «суспільного обличчя» іншої людини, небайдужої адресантові, або захист її інтересів. Захищаючи цю людину від прикростей, адресант оберігає й себе. Таким чином, реляційна ціль не відкидає зацікавленості мовця, його особистих потреб. У свою чергу, цілі позитивної самопрезентації, з одного боку, належать до особистих потреб людини, з іншого, можуть бути реалізовані тільки за рахунок установа стосунків з людьми навколо неї. У цьому сенсі вони мають проміжний статус між егоцентричними й реляційними цілями.

Когнітивний складник ситуації неправди стосується знання, думок та почуттів комунікантів, їх ставлення один до одного й до предмету комунікації. Оскільки мотиви, інтенції та цілі учасників ситуації неправди

також є когнітивними сутностями, когнітивний складник включає телеологічний компонент.

Психологи стверджують, що неправда є когнітивним умінням, яке формується в людини протягом значного часу і залежить від її здібностей [Ekman, Friesen 1974, с. 438]. Здатність уміло говорити неправду тісно пов'язана з комунікативними здібностями, але залежність тут своєрідна: найбільш умілими брехунами, як свідчать експериментальні дані, є люди з добре розвинутими невербальними здібностями, а не талановиті оратори [Burgoon et al. 1995, с. 90].

Кореляція неправди та емоцій вперше була проаналізована з наукових позицій П.Екманом та У.В.Фрізенем [Ekman, Friesen 1974, с. 291], які вказали на те, що неправда, як правило, супроводжується негативними емоціями, такими, зокрема, як почуття провини, пов'язане із самим фактом неправди, тривога суб'єкта неправди з приводу того, що зачеплена неприємна для нього тема, чи страх, що його обман буде викритий.

Соціокультурний складник ситуації неправди співвідносний з дискурсивними ролями мовця та слухача, в основі яких лежать їх соціальні ролі. Той факт, що мовець та слухач перебувають у комунікативних відношеннях, тобто намагаються у той або інший спосіб узгодити своє знання стосовно певного фрагмента світу, також є одним з параметрів соціокультурного контексту, тобто соціокультурний складник ситуації неправди містить когнітивний складник як один з компонентів.

Серед соціальних ролей виділяємо такі: статусні, котрі людина отримує з народженням (стать, раса, національність); позиційні, програвання яких передбачає оволодіння певною позицією (наприклад, позицією «вчитель»); ситуаційні – більш чи менш фіксовані стандарти поведінки й діяльності, не прив'язані безпосередньо до певних ролей.

Статусні ролі комунікантів – важливий параметр ситуації неправди, хоча остання, у принципі, може бути й нейтральною стосовно статусу комунікантів. У випадку статусної маркованості до релевантних параметрів ситуації неправди належать вік, національність і стать комунікантів.

Вікові характеристики суб'єкта неправди є істотними у плані протиставлення «дорослий :: дитина». Здатність говорити неправду та розпізнавати її, згідно з Ж. Піаже, формується у дітей у міру розвитку здатності диференціювати власне Я від іншого світу, враховувати інші погляди [Piaget 1962, с.53]. Діти опановують основи мистецтва успішно говорити неправду не раніше 7–8 років, удосконалюючи свої вміння до 16–17 років [DePaulo et. al. 1980, с. 330].

Культурно-національна належність комунікантів. Існують культурно зумовлені практики говоріння неправди, як, наприклад, в Лівані (*Kizib*), в

афро-американців (*bragging*) і т.п., що належать до так званих ігрових контекстів комунікації. Їх своєрідність полягає в тому, що адресат усвідомлює, що йому кажуть неправду, але розглядає сказане в іншій тональності – з точки зору того, наскільки винахідливим, красномовним та емоційним є суб'єкт неправди. Розглядати такі ситуації як свідчення більшої схильності відповідного соціуму до неправди немає підстав, оскільки ці випадки становлять лише змінену тональність неправди, відсутню в західних культурах.

Гендерна специфіка неправди досліджена повніше, ніж національно-культурна. Існує стереотипне уявлення про те, що жінки брехливіші за своєю природою. Однак наукові експерименти не підтверджують наявності відмінностей між чоловіками й жінками за частотністю неправди, але демонструють, що представники різних статей кажуть неправду по-різному і за різних обставин [Burgoon 1996, с. 426]. Найбільш характерними для неправди особам протилежної статі виявляються побутова й інтимна сфери. Гендерно детерміновані особливості неправди тісно пов'язані з когнітивно-психологічними характеристиками комунікантів. Дослідники відзначають, що істотні відмінності демонструють, в першу чергу, мотиви неправди чоловіків і жінок. Неправдивість жінок найчастіше продиктована реляційними міркуваннями (налагоджування і, особливо, уникнення стосунків). Вони також кажуть неправду частіше на благо іншого, передусім для збереження «соціального обличчя» співбесідника [там само, с. 430].

До характерних позиційних (реляційних) ролей суб'єктів неправди відносимо: подружжя, коханців, дітей / батьків, учнів / учителів*, претендентів на роботу / роботодавців, рекламодавців / цільову аудиторію реклами*, політиків / виборців*, продавців / покупців*, лікарів/ пацієнтів*, тих, для кого обман дає засоби до існування / (потенційних) клієнтів*. Вищенаведені пари реляційних ролей розрізняються за наявністю тієї ознаки, чи характерна неправда для обох членів діади чи тільки для одного з них (знаком * позначені ролі, для яких неправда невластива).

Суб'єкти неправди можуть виступати як індивідууми або як члени соціуму. Відповідно, серед суб'єктів неправди розрізняються персональні та інституційні суб'єкти (наприклад, політики, рекламодавці, журналісти). Така диференціація є важливою, оскільки одна й та сама людина може виступати як суб'єкт неправди «від себе» і «від імені соціуму». Ряд інституційних ролей пресупонує щирість її виконавця. До суб'єктів, чия правдивість зумовлена їхньою інституційною роллю, представники англomовних культур стереотипно відносять ролі священика, поліцейського і військового.

До ситуаційних ролей, в яких найчастіше виступають суб'єкти неправди, належать ролі мисливця, рибалки, близьких хворого, платника податків тощо.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що ситуація є теоретичним інструментом аналізу середовища існування об'єкта, котрий якісно відрізняється від свої «традиційних» аналогів, насамперед, контексту у структуралістському розумінні. Поняття ситуації дозволяє розглянути об'єкт як дискурсне утворення, не руйнуючи його органічних зв'язків із середовищем його побутування, невід'ємним компонентом якого є інтерпретатор (концептуалізатор, суб'єкт рефлексії).

Когнітивно-комунікативний підхід до тлумачення ситуації має більшу гносеологічну й евристичну цінність, ніж її трактування як безпосереднього віддзеркалення соціальної дійсності. Цей підхід базується на положенні, що на структури мовлення впливає не безпосередньо соціальна ситуація сама по собі, а визначення її релевантних властивостей учасниками дискурсу.

Моделі ситуації є засобом організації цих властивостей, які є переважно імпліцитними, домислюваними інтерпретатором. Відтак, моделі ситуацій та їх складники – це соціальні конструкти, що володіють різною мірою релевантності для різних осіб та за різних обставин. Зокрема, до процесу розпізнання неправди залучаються не окремі параметри/ознаки, а складні ментальні утворення, що мають ситуативно-індивідуальний характер.

Конфігураційна модель ситуації неправди, зорганізована неправдивим висловленням, будується за принципом «цибулини», тобто включення одних складників ситуації в інші: так, референтна ситуація є елементом комунікативної ситуації, що містить також учасників ситуації, місце та час їхнього спілкування. За тим самим принципом зорганізовані й складники ситуації неправди, що характеризують її учасників – їх статусні, позиційні та ситуаційні ролі.

Запропонована модель ситуації неправди може бути застосована для моделювання комунікативних ситуацій інших типів в інших лінгвокультурах.

Література

Арутюнова Н. Д. Дискурс / Нина Давидовна Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — С. 136—137. Беляевская Е. Г. Модель и моделирование в лингвистических исследованиях (традиционный подход vs когнитивный подход) / Елена Георгиевна Беляевская // Принципы и методы когнитивных исследований языка : Сб. науч. тр. / Отв. ред. Н. Н. Болдырев. — Тамбов : Изд-во

ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. — С. 98—110. *Богин Г. И.* Явное и неявное смыслообразование при культурной рецепции текста / Георгий Исаевич Богин // Русское слово в языке, тексте и культурной среде: Сб. науч. ст. — Екатеринбург: Арго, 1997. — С. 146—164. *Гак В. Г.* Теоретическая грамматика французского языка: синтаксис : Учебник / Владимир Григорьевич Гак. — М. : Высшая школа, 1981. — 208 с. *Гаспаров Б. М.* Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Борис Михайлович Гаспаров. — М. : Новое литературное обозрение, 1996. — 352 с. *Иванова С. В., Артемова О. Е.* Сценарный фрейм как когнитивная основа текстов прецедентного жанра “лимерик” / С. В. Иванова, О. В. Артемова // Вопросы когнитивной лингвистики. — 2005. — №3. — С. 46—52. *Кубрякова Е. С.* В поисках сущности языка / Елена Самойловна Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. — 2009. — №1. — С. 5—12. *Леонтьев А. А.* Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания / Леонтьев Алексей Алексеевич. — 2-е изд. — М.: Эдиториал УРСС, 2003. — 307 с. *Минский М.* Фреймы для представления знаний / Марвин Минский ; [пер. с англ. О. Н. Гринбаума]. — М. : Энергия, 1979. — 152 с. *Морозова О. И.* Модель розвитку комунікативної ситуації неправди / Олена Іванівна Морозова // Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія. — 2007. — №773. — С. 16—19. *Морозова О. И.* Діяльнісний стиль мислення у лінгвістичних дослідженнях / Олена Іванівна Морозова // Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія. — 2008. — №811. — С. 41—45. *Никитин М. В.* Основы лингвистической теории значения: Учеб. пособ. / Михаил Васильевич Никитин. — М. : Высшая школа, 1988. — 165 с. *Почепцов О. Г.* Основы прагматического описания предложения / Олег Георгиевич Почепцов. — К. : Вища школа, 1986. — 116 с. *Слюсарева Н. А.* Функции языка / Наталья Александровна Слюсарева // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — С. 564—565. *Торсуева И. Г.* Контекст / Ирина Георгиевна Торсуева // Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Советская энциклопедия, 1990. — С. 238—239. *Философский словарь* / Под ред. И. Т. Фролова. — 6-е изд. — М. : Политиздат, 1991. — 560 с. *Argyle M., Furnham A., Graham J. A.* Social Situations / M. Argyle, A. Furnham, J. A. Graham. — Cambridge : CUP, 1981. — 453 p. *Brisard F.* Introduction: The epistemic basis of deixis and reference / Frank Brisard // Grounding: The Epistemic of Deixis and Reference / Ed. by F. Brisard. — Berlin, N.Y.: Mouton de Gruyter, 2002. — P. xi—xvi. *Brown P., Fraser C.* Speech as a marker of situation / P. Brown, C. Fraser // Social Markers in Speech / Ed. by K. R. Scherer, H. Giles. — Cambridge : CUP, 1979. — P. 33—62. *Burgoon J.K., Buller D.B., Guerrero L.K.* Interpersonal deception IX: Effects of social skill and nonverbal communication on

deception success and detection accuracy / Judith Burgoon, David Buller, Lura Guerrero // *Journal of Language and Social Psychology*. — 1995. — Vol. 14. — P. 289—311. *Burgoon J.K., Buller D.B., Woodall W.G.* Nonverbal Communication: The Unspoken Dialogue / Judith Burgoon, David Buller, W. Gill Woodall. — 2nd ed. — N.Y., etc.: McGraw-Hill, 1996. — 535 p. *Cook G.* Transcribing infinity: Problems of context presentation / Guy Cook // *Journal of Pragmatics*. — 1990. — Vol. 14, №1. — P. 1—24. *DePaulo B.M., Zuckerman M., Rosenthal R.* Humans as lie detectors / Bella DePaulo, Miron Zuckerman, Robert Rosenthal // *Journal of Communication*. — 1980. — Vol. 2, №30. — P. 129—139. *Dijk T.A., van.* Discourse and Context: A Sociocognitive Approach / Teun Adrianus van Dijk. — New York : Cambridge University Press, 2008. — 267 p. *Dijk T.A., van.* Cognitive context models and discourse / Teun Adrianus van Dijk // *Language Structure, Discourse and the Available to Consciousness* / Ed. by M. Stamenow. — Amsterdam : Benjamins, 1997. — P. 189—226. *Ekman P., Friesen W.V.* Detecting deception from the body or face / Paul Ekman, Wallace V. Friesen // *Journal of Personality and Social Psychology*. — 1974. — №29. — P. 288—298. *Firth J. R.* Ethnographic analysis and language in reference to Malinowsky's views / John Rupert Firth // *Man and Culture: An Evaluation of the Work of Bronislaw Malinowsky* / Ed. by J. R. Firth. — L. : Routledge and Kegan Paul, 1957. — P. 93—118. *Halliday M.A.K.* Language as Social Semiotic : The Social Interpretation of Language and Meaning / Michael A. Halliday. — L. : Arnold, 1978. — 260 p. *Hymes D.* Models of the interaction of language and social life / Dell Hymes // *Directions in Sociolinguistics : The Ethnography of Communication* / Ed. by J. Gumperz, D. Hymes. — N.Y. : Holt, Rinehart and Winston, 1972. — P. 35—71. *Langacker R. W.* A usage-based model / Ronald Wayne Langacker // *Topics in Cognitive Linguistics* / Ed. by B. Rudzka-Ostyn. — Amsterdam: Benjamins, 1988. — P. 127—161. *Langacker R. W.* Discourse in cognitive grammar / Ronald Wayne Langacker // *Cognitive Linguistics*. — 2001. — Vol. 12, №2. — P. 143—188. *Magnusson D.* Wanted: A Psychology of Situations / David Magnusson // *Towards a Psychology of Situations : An Interactional Perspective* / Ed. by D. Magnusson. — Hillsdale (NJ) : Lawrence Erlbaum Associates, 1981. — P. 9—36. *Malinowsky B.* An ethnographic theory of language / Bronislaw Malinowsky // B. Malinowsky. *Coral Gardens and Their Magic*. Vol. II, Part IV. — L. : Allen and Unwin, 1935. — P. 4—74. *Parret H.* Contexts of Understanding / Herman Parret. — Amsterdam : Benjamins, 1980. — 109 p. *Piaget J.* The Moral Judgment of the Child / Jean Piaget. — N.Y.: Collier Books, 1962. — 418 p. *Schank R.C., Abelson R.P.* Scripts, Plans, Goals, and Understanding: An Inquiry into Human Knowledge Structures / R. C. Schank, R. P. Abelson. — Hillsdale (NJ) : Laurence Erlbaum Associates, 1977. — 248 p.